

Марко АТЛАГИЋ

КРСТ СА ОЦИЛИМА КАО ХЕРАЛДИЧКИ СИМБОЛ

Крстови са оцилима имају своју историју. Јављају се као симболи, али не и као грбови, већ у римско доба. Неки историчари их везују са "лабарумом", тј. заставом цара Константина. У VI вијеку их налазимо на новцу византијских царева - тетраграм. На царској застави "Дивелиону" налазимо их, као заставу на ратним бродовима, али испред свих осталих стијегова. Те хералдичке симболе налазимо на географским картама 14. века као крст са четири златна слова Б (В) око њега. Огњила су била прилагођена словима, јер хералдика у то вријеме не познаје слова као хералдичке симболе. Огњила имамо затвореног (византијска) и отвореног (српска) типа. Она се јављају у 14. веку (1397) на полијелеју у манастиру Дечани. Међутим, налазе се и на грбу Србије код Мавра Орбинија (1601) као грб краља Вукашина. Оцила се јављају касније на свим грбовима Србије, осим грба Србије из 1947. Године, на којему су оцила, али без крста, што у хералдичком смислу представља преседан.

Кључне речи: крст, оцила, хералдика, симбол, грб

Као хералдички симбол, крст са оцилима има своју историју.¹ Неки историчари доказују везу крста са оцилима на српском грбу са "лабарумом", тј. заставом цара Константина (306-337).² Лабарум је уствари крст на застави, односно новцу. Настанак лабарума везан је за побједу цара Константина код Мулвијског моста 312. године. Према легенди, Константину се пред саму битку указао крст са

¹ Јавља се у претхералдичком времену, дакле прије 11. вијека, али не као грб него као хералдички симбол.

² Станоје Станојевић, *О српском грбу*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду III, 1930, 98.

ријечима: "Овим побјеђуј". Лабарум ће управо од овог времена, полако али сигурно, улазити у употребу као хералдички симбол.

У VI вијеку на византијском новцу сусрећемо равнокраки крст са четири поља - *шешраграм*, на која ће се унестити слова или хералдички симболи.³

Крсташи су крст, било засебно било заједно, са четири фигуре од времена првог крсташког рата 1096. године узели као знамен, односно грб.⁴ Сам *шешраграм*, тј. крст са четири поља, биће због свог zgodног облика прихваћен као основ за будуће грбове или новац. Управо је ову хералдичку симболику прихватио и цар Мијајло VIII Палеолог (1261-1286) када је 1261. године обновио Византијско царство.⁵ Овај цар ће на споменути крст, односно *шешраграм*, ставити четири слова Б (В) распређена између кракова.

Грчки хроничар 14. вијека Псеудо-Кодим казује да царска застава "Дивелион", тј. крст са оцилима, стоји на ратним бродовима испред свих осталих стијегова.⁶

Непознати шпански фрањевац из Севиље око 1330. године, спомиње заставу са "грбом грчког царства" у дјелу "Пут око свијета са грбовима свих краљевина".⁷

³ Тако на Јустинијановом новцу на четири поља је слово Х, што би могли протумачити као побожну инвокацију "крсте Христов, чини милост хришћанина"; Александар Соловјев, *Историја српског грба*, Мелбурн, 1958, 23.

⁴ Грбови се, иначе, јављају у 11. вијеку са појавом крсташких ратова. То ни у којем случају не значи да прије 11. вијека није било грбовних (хералдичких) симбола, дапаче, налазимо их раније у свим временским периодима. То је тзв. претхералдички период; Бартол Змајић, *Хералдика*, Загреб, 1971, 3; Милош Ђирић, *Хералдика* Београд, 1991, 5; др Марко Атлагић, *Грбови њлемсџа у Славонији и Војводини у новом веку с њосебним осврћом на грбове српског њлемсџа*, Приштина, 1997, 11; Др Марко Атлагић - др Божидар Шекуларац, *Помоћне историјске науке*, Приштина, 1997, 293; Стјепан Антољак, *Помоћне историјске науке*, Краљево, 1971, 123.

⁵ На византијском новцу су се и раније јављали једно или два слова Б (В), вјероватно од почетног слова грчке речи: помози.

⁶ Дивелион је царска поморска застава, а Фламулон је било која застава.

⁷ Јосип Смодлака, *Земље Јужних Славена и њихови грбови око 1330 у "Пућу око свијета једног њшанског фрајра"*, Вјесник за археологију и хисторију далмаатинску, св. 1, (1928/1929), Сплит, 1932, 1-92.

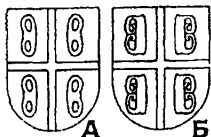
На географским картама 14. вијека, посебно на карти Пијерина Висконтија из Ђенове (1311 и 1320), приказује нам се изнад Цариграда, Солуна и осталих византијских градова увијек иста застава.⁸ Она је пурпурне боје са крстом и четири златна слова Б (В) око њега.⁹ Међутим, средњовјековна западна хералдика не познаје слова у грбовима.¹⁰ Зашто Псеудо-Кодим и путник из Севиле четири слова Б (В) проглашавају за огњила и тиме стварају подлогу за будуће расправе? Судајући по ранијем новцу, а и оном из времена Палеолога, ради се о словима, а не о огњилима. Огњила су била прилагођена словима, а, како смо навели, Запад у то вријеме није познавао слова на грбовима. Главни разлог томе јесте, поред осталог, и неписменост. Зато нас не изненађује што путописац из Севиле проглашава слова за огњила. Псеудо-Кодим је могао слова Б (В) приказати за огњила која су му била блиска са ватром, или пак са "грчком ватром" - тим страшним византијским оружјем (створеним од сумпора и шалитре). Управо у то доба "огњила" су била позната као хералдичка фигура, односно симбол. Овом хералдичком

фигуром служила се моћна фирентинска кућа Аћајуоли (што значи огњило). Чланови ове куће као закупници фирентинског новца ударају на њега 1318. године "знак оцила" (*signum acciauli*) врло близак српском грбу.¹¹

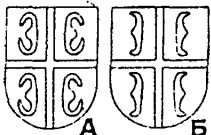
Међутим, постоје два типа српских оцила: отворена и затворена, што значи да су затворена византијског типа, као слова Б (В), а да су отворена српског типа, као слово С.¹²

Било је истраживача који нису прихватили слова за огњила, већ су настојали да их протумаче.

ЗАТВОРЕНО ОГЊИЛО

ОТВОРЕНО ОГЊИЛО

⁸ Marc Vulton de a Colombiere, *Science heraldique*, Paris 1664.

⁹ Guiseppe Gerola, *La carte nauntache di Pietro Visconti dal puntodi vista aralica*, *Atti del*, II, "Congresso di satudi Volaenbriali, Napoli 1934, 102-123; Isti, *L eleente arldico nel portlano di Angelino Dali' Orto*, *Atti del R. Institute Veneto*, 93, 1934, 407-443.

¹⁰ А. Соловјев наводи једно од Грамензонових истраживања на основу којих се види да од 120.000 француских грбова само три имају слова, а она су баш можда грчког поријекла.

¹¹ J. N. Svoronas, *Revue inter. d archeolog. numism*; II, 371.

¹² Ен. Радојчић, *О шћћћћу на српском грбу*, *Гласник Историјског друштва у Новом Саду*, III, 1930, 122.

У 17. вијеку Марк Вилтон (Mark Vulton као и Шарл Диканж (Charles Du Cange) означавају четири Б (В) као почетна слова ријечи: "Цар царева који царује над онима који царују."¹³ Овом мишљењу придружује се и Шламберже (Schlamberger).¹⁴ Грчки научник Серонос дао је три тумачења, а у основи његовог учења је чињеница да четири слова Б (В) заправо значе почетак речи "крсте цара царева (тј. Христов крсте) помози цара".¹⁵

Крст са огњевима као и двоглави орао улазе у средњовековну српску традицију и постају дио њене традиције. Од којег времена је у средњем вијеку симбол крст са огњевима и у којој је мјери употребљаван, отворено је питање.¹⁶ Међутим, на основу познатих и сачуваних извора може се, за сада, поуздано тврдити да крст са оцилима није био у употреби прије 1397. године.¹⁷ Овај хералдички знак се налази на полијелеју манастира Дечани. Манастир је после пораза на Косову запаљен. Међутим, кнегиња Милица са синовима Стефаном и Вуканом обновила га је. У сваком од осам повезаних карика овога туча налази се крст са четири огњила. Огњила су прилично отворена, дакле, српског типа, и подсећају на ћирилско слово С. Зашто су огњила добила овај изглед тешко је рећи, да ли у вези са неком алузијом на Св. Саву, Св. Стефана Дечанског или пак на српске земље. Према Стојану Новаковићу овај дечански полијелеј биће основа за грб Србије.¹⁸ Међутим, најновија истраживања Димитрија Тодоровића у једној солунској ливници указују да дечански полијелеј није једини полијелеј оваквог или сличног типа.¹⁹

¹³ Du Cange, i *Historia Byzantina duplici comnetrie illustrata*, Paris, 1680, 58.

¹⁴ W. Wroth, i *Catalouge of the byzantine coins in tehe Britisch Museum*, London, 1908, vol. I-II.

¹⁵ J. N. Svoronas, *Journal internat d archaeoldie numismatique* II, 1899, 383.

¹⁶ Стојан Новаковић, *Хералдички обичаји Срба у њрмени и књижевностии*, "Допуне и објашњења", Београд, 1982, 496.

¹⁷ Ову годину узима Александар Соловјев, а Сима Ћирковић у "Допунама и објашњењима" споменутог Новаковићевог дела наводи нешто шири период, 1396-1402. године. Углавном ради се о добу пре него што је Стефан Лазаревић постао деспот; Сима Ћирковић, *Дојуне и објашњења*, Београд 1982, 469.

¹⁸ Милић Милићевић, *Грб Србије*, Београд, 1995, 22.

¹⁹ Д. Тодоровић, *Налази из сѣаре солунске ливнице*, Хиландарски зборник, 8, 1991, 99-122.

Ова истраживања нам не казују да ли је крст са оцилима кориштен раније. Мавро Орбини (србокатолик) тврди да је био на штиту кнеза Лазара (1371-1389), те краља Вукашина (1365-1371), што би значило да је употребљаван и прије 1389, односно 1371. године.²⁰ Ми данас само можемо претпоставити када је ушао у употребу. Наш знаменити историчар Станоје Станојевић сматра да је крст са оцилима ушао у употребу око 1345. године.²¹

Цар Душан је, прихватајући царско достојанство, прихватио и византијска обележја, пошто је био "Цар Грком". Тако је Душан, поред других обележја, позајмио царски дивелион.²² Ова застава била је пурпурна са златним крстом као апликацијом. Међутим, Душан је после преузимања царске титуле и даље ратовао са Византијом. Заставу противничке царевине није преузео у потпуности, због разликовања у борби, већ ју је модификовао зато што је на царски пурпур, уместо златног, поставио сребрни крст.²³ Ф. Ђурко својим рестаураторским радом указао је на још једну Душанову заставу која је сачувана у манастиру Хиландару. Она је троугласта, у две боје (црвена и зелена), коњичка. На средини заставе је црвени крст оивичен сребрном жицом. Међутим, остаје нам нејасно када је крст унесен на заставу, јер анализе показују да крст и подлога не потичу из истог времена.²⁴

У раном средњем вијеку поред "ратних симбола" постојали су и ратни поклици, гдје би се по мени једино могло уклопити и пригодна изрека: "Само слога Србина спасава", коју је лансирао Јован Драгашевић (1836-1915) у својим родољубивим пјесмама.²⁵ Међутим, ако оцила претварамо у слова, ми овај симбол поистовјеђујемо са византијским, негирамо наше српско симболичко

²⁰ Мавро Орбини, *Il regno degli Slavi*, Pesaro, 1601, 273.

²¹ Станоје Станојевић, *О српском ѓрбу*, Гласник историјског друштва у Новом Саду, III, 1930, 99.

²² Александар Соловјев, *Засишава Сѣефана Душана над Скопљем 1339. године*, Глас скопског научног друштва, XV-XVI, 1936, 346.

²³ Милош Ђирић, *Рађање националног симбола*, Борба од 29.VIII 1991, 23.

²⁴ Види: Душан Самарџић, *Војне засишаве Срба до 1918*, Београд, 1983.

²⁵ Милош Ђирић, *Рађање националног симбола*, Борба од 30. XVIII 1991, 22.

значење да су оцила "знаци ратног огња", и везујемо свој симбол само за један историјски догађај у Војводини послје 1848. године.²⁶

Крст са оцилима практично је афирмисала "илирска хералдика" 16. вијека, али увијек одвојено од двоглавног орла, сем грба Мрђавчевића, гдје су обе фигуре спојене, али је све у обрнутој боји, као у негативу, и са орлом у крсту.²⁷ У "илирској" хералдици је сачувано предање и сјећање на хералдику Царевине Србије, али је и накнадно измишљено све оно што је недостајало у претходном периоду и додато оно што је ново у хералдици.

Средњовјековна немањика држава је српском народу оставила ове развијене хералдичке фигуре (бијелог двоглавог орла и крст с оцилима и царску круну).

Ево реконструкције тих хералдичких симбола:

У новом вијеку у српски грб²⁸ се увукла једна непотребна промјена, и то у његовим бојама. Гравиране слике у "Стематологији" биле су црне: у Ритеровим²⁹ и Жефаровићевим објашњењима говорило се о бијелом крсту на црвеном штиту, али није била нигде споменута боја оцила. Она је била остављена слободном нахођењу сликара.³⁰ Међутим, у илирским грбовницима оцила су увијек била златне (жуте) боје, али до тих рукописа било је тешко доћи. Зато неки почињу да сликају бијела огњила као и крст, а други под утицајем њемачке хералдике 18. вијека, која допушта "природне" боје за поједине предмете, сликају оцила натуралном (челикастом) бојом. Тако је, на пример, на иконостасу у цркви славонског села

²⁶ Александар Соловјев, *Прилози за босанску хералдику*, Гласник Земаљског музеја у Сарајеву, IX, 1954, 94.

²⁷ Др Марко Атлагић, *Грбови њемачке државе у Славонији и Војводини у новом веку с посебним освјетом на грбове српског њемачтва*, Приштина, 1997, 20.

²⁸ Милић Милићевић *Грб Србије*, Београд, 1995; А. Соловјев, *Историја српског грба*, Мелбурн, 1958; Шишић Фердо, *О српском грбу*, Бранково коло, књ. XV, Сремски Карловци, 1909; З. Младеновић, *Симболи српске државности*, Крагујевац, 1994; С. Станојевић, *О српском грбу*, Гласник Историјског друштва у Новом Саду, III, бр. 2, 1934.

²⁹ Витезовић Павао, *Stemmatigraph sive armorum*, Wien, 1701, 8-9.

³⁰ Милош Ћирић, Исто.

Дишнику (животописана 1750), те на грбовници пуковника Михајла Продановића 1759. године, огњила сасвим плаве боје, као на грбу краља Вукашина у илирским грбовницима.³¹

Нема сумње да је крст са оцилима постао традиционални хералдички знак Срба и да код Срба ови хералдички знаци имају специфичну карактеристику.

Marko Atlagić

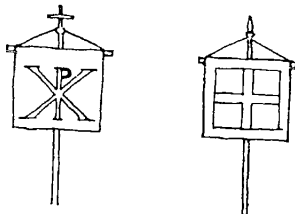
THE CROSS WITH SYMBOLS C AS HERALDIC SYMBOLS

Cross with symbols C has its history. It appears as a symbol, but not as a coat of arms, in the Roman time. Some historians are connecting them with labarum, the flag of Czar Constantine. They appear on the coins of Byzantium Czars - tetragram. They also, appear on the Czars flag Divelion, the flag from the war ships, but also used in front of all other banners. These heraldic symbols can be found on the geographical maps dated from 14 century as a cross with four golden letters V around it. Symbols C were formatted as letters, since heraldic of that time did not recognize the letters as heraldic symbols. Symbols C can be closed (Byzantium) and open (Serbian) type. They appear on the church chandelier in monastery Dečani. On the other hand, they appear on the Serbian coat of arm of Mavro Orbinij (1607) as a coat of arm of King Vukašin. Symbols C later appeared on all Serbian coats of arms, except the Serbian coat of arm dated from 1974 where one can find the symbols C without the cross, and that is the precedent in heraldic sense.

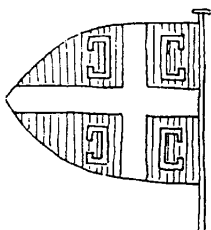
Key words: cross, symbols C, heraldic, symbol, coat of honor

³¹ Др Марко Атлагић, Грб породице Продановић од Ужичке Каменице, Зборник филозофског факултета у Приштини, бр. 25, 1996.

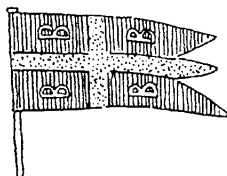
ПРИЛОГ: ОД ИДЕЈЕ ДО ГРБА

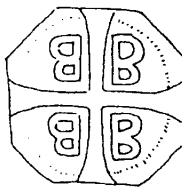
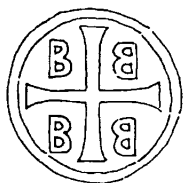
Византиски лабарум

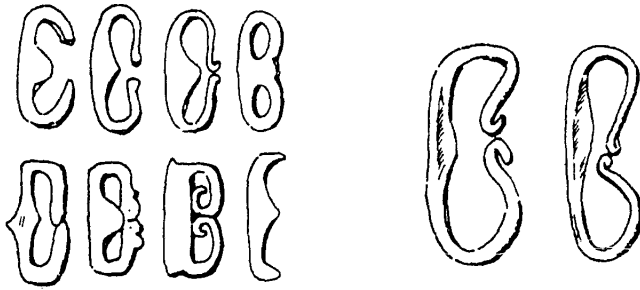
*Византиска заставица
у Шпанском походу 1330. г.*

*Византиска заставица
на географској карти Чезариса*

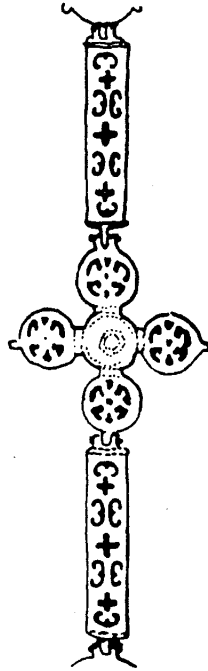

Михаила Палеолога

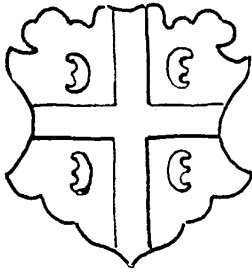

Сѣарословенска оґњила

Оґњила из Бијелоґ Поља

Детаљ из Дечанскоґ ѿолицејеја 1397. ґ.

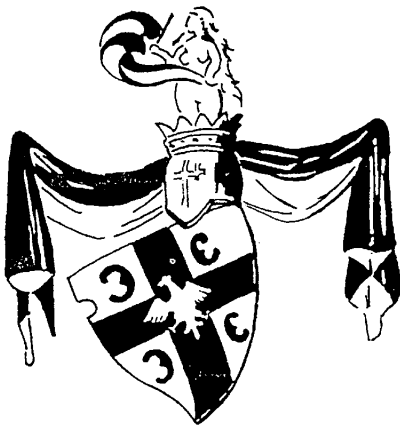

Српски грб код Ди Канжа 1580. г.

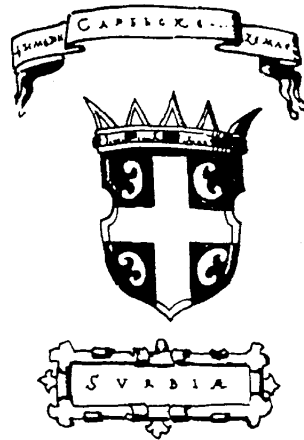

МИХАИЛЪ РАШНО
ВНЧЪ

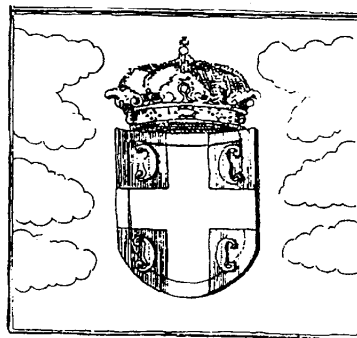
Српски грб на сабљи М. Рашковића

Грб Мрњавчевића у Грбовнику 1595. г.

Грб Српске земље у Грбовнику 1595. г.

Грб Србије код Жефаровића 1741. г.